

Recenzje

Zeszyty Naukowe KUL 64 (2021), nr 3 (255)

DOI: 10.31743/znkul.13172

KRYSTYNA LEŚNIAK-MOCZUK

Rec.: Janusz Mariański, *Scenariusze przemian religijności i Kościoła katolickiego w społeczeństwie polskim. Studium diagnostyczno-prognostyczne*, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, Lublin 2021, ss. 200

Recenzowana monografia jest kolejnym cennym dziełem Janusza Mariańskiego wieńczącym Jego dociekania naukowe dotyczące funkcjonowania instytucji Kościoła katolickiego i przejawów religijności w społeczeństwie polskim. Bogaty dorobek naukowo-badawczy Autora mieści się przede wszystkim w subdyscyplinach socjologii religii i socjologii moralności, a także odnosi się do socjologii rodziny, socjologii młodzieży. Badane zagadnienia wpisują się w socjologiczny nurt debat nad rolą religii w życiu jednostki i społeczeństw, miejscem Kościoła katolickiego w strukturze instytucjonalnej oraz problematyką społeczno-moralną. Wyniki licznych badań empirycznych obrazują szerokie spektrum życia religijnego i kondycji moralnej różnych grup społecznych w lokalnych środowiskach na przestrzeni zmian społecznych. Służą one diagnozie, wyjaśnianiu, analizie i syntezie badanych zjawisk, stając się bazą do tworzenia teoretycznych koncepcji.

Monografia o charakterze studium diagnostyczno-prognostycznego stanowi szerokie kompendium wiedzy zawierające wiele odniesień teoretycznych, jak i empirycznych do aktualnego statusu Kościoła katolickiego w modernizującym się społeczeństwie europejskim, ze szczególnym uwzględnieniem Polski, oraz koncepcje scenariuszy prognostycznych instytucjonalnej i pozainstytucjonalnej religijności. Dokonano w niej rzetelnej oceny religijnej i społecznej działalności polskiego Kościoła katolickiego w czasie socjalizmu i transformacji systemowej, z podkreśleniem okresu integracji z krajami Unii Europejskiej, uwypuklając pozytywne i negatywne czynniki mające wpływ na perspektywy instytucji Kościoła katolickiego i przejawy religijności polskiego społeczeństwa. Nie pominięto także wpływających negatywnie na reputację Kościoła faktów, przejawiających się w zachowaniach duchownych i krytykowanego przez opinię publiczną zaangażowania instytucji kościelnych w obszary niezwiązane z ewangelizacją. Zwrócono również uwagę na zakres dociekań z punktu widzenia socjologów

religii, odnoszących się do eksplikacji doświadczenia religijnego wiernych w powiązaniu z życiem społecznym w środowiskach lokalnych.

Autor monografii słusznie zastrzega ograniczoność predykcji wynikających z kształtowania się diagnozowanych trendów rozwoju sytuacji Kościoła katolickiego i wiary w krajach Europy Zachodniej. Bowiem na perspektywę miejsca *sacrum* w życiu poszczególnych jednostek i w przestrzeni społecznej szerszych zbiorowości będzie mieć wpływ wiele różnorodnych, nieznanych współcześnie czynników, zachodzących zarówno w sferze kulturowej, społecznej, ekonomicznej, politycznej, jak i w trajektoriach życiowych ludzi deklarujących obecnie przynależność do Kościoła katolickiego. W monografii dużo miejsca poświęcono prezentacji i analizie stanowiska młodego pokolenia w kwestiach przynależności do wspólnoty kościelnej i wyznawania wiary, ponieważ przyszłość obecnego kształtu instytucji kościelnych oraz innych rodzajów duchowości będzie rozwijać się w postawach i działaniach ludzi dojrzałych, obecnie podlegających procesom wychowawczym oraz socjalizacyjnym. Autor analizuje wiele postaci procesu sekularyzacji, podkreślając, że nie musi ona wykluczać religijności i kościelności, lecz może zmieniać ich formy.

Kościół katolicki w perspektywie badań socjologicznych jawi się jako instytucja historyczna, kulturowa i społeczna, posiadająca struktury funkcjonalne i organizacyjne. Kościół będąc organizacją, jednoczy wspólnotę wiernych wyznających podobne wartości, akceptujących hierarchię kościelną i podejmujących praktyki religijne. W recenzowanej monografii ukazano przemiany instytucji Kościoła katolickiego w kierunku sekularyzacji na tle procesów globalizacji, w obliczu pozakościelnej religijności i nowych ruchów religijnych. Autor podjął także próbę odpowiedzi na nurtujące pytanie o misję Polski jako kraju z głęboko zakorzenionymi tradycjami katolickimi wobec zeświecczonej, laickiej Europy. Bowiem pomimo niekorzystnych uwarunkowań zewnętrznych w warunkach realnego socjalizmu, jak również w wyniku integracji z krajami europejskimi o niższych wskaźnikach religijności, nie uległy załamaniu w Polsce struktury religijno-kościelne.

Monografia składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia i bibliografii, zawierającej prawie dwieście pozycji zwartych i artykułów, oraz noty bibliograficznej. Poszczególne rozdziały, dzielące się na niewykazane w spisie treści podrozdziały, są ze sobą merytorycznie powiązane, tworząc logiczną całość. Układ publikacji jest bardzo przejrzysty, a jej treść prezentuje w sposób wyczerpujący tematykę zakreśloną w tytule.

Wyróżnione przez Autora we wstępie trzy scenariusze przemian religijności i więzi z Kościołem są kanwą następujących po sobie trzech pierwszych rozdziałów: wariant pesymistyczny (scenariusz radykalnej, postępującej sekularyzacji, regres), wariant optymistyczny (ożywienie religijne, wiosna chrześcijaństwa), wariant realistyczny (desekularyzacja, powolne procesy sekularyzacji, stabi-

lizacja, utrzymanie *status quo*). Każdy z tych trzech rozdziałów poświęcony jest omówieniu podanego w tytule zagadnienia w dwóch podrozdziałach i zakończeniu. Pierwsze podrozdziały zawierają kontekst teoretyczny w nawiązaniu do procesów sekularyzacji w kulturze zachodnioeuropejskiej. W drugich podrozdziałach J. Mariański odnosi się do historycznych i współczesnych determinantów wielokierunkowych przemian religijności w Polsce. Każdy z tych trzech rozdziałów jest zakończony podsumowaniem zawartych w nim rozważań wraz z wnioskami.

Rozdział czwarty jest poświęcony w całości Kościołowi katolickiemu w warunkach przemian religijnych w społeczeństwie polskim. W pierwszym podrozdziale Autor analizuje rolę i pozycję Kościoła katolickiego w procesie zachodzących zmian społecznych, w drugim przybliża możliwe scenariusze zmian pozycji i roli Kościoła katolickiego w życiu społecznym. W trzecim podrozdziale nakreślił przyszłość religii i Kościoła katolickiego w opinii Polaków, opierając się na wynikach socjologicznych badań empirycznych. Do powyższych zagadnień J. Mariański ustosunkowuje się w czwartym podrozdziale zatytułowanym *Uwagi końcowe*. Zawarte w nim konstatacje są ukierunkowane na postrzeganie wskaźników, ukazujących zmniejszanie praktyk religijnych, w kategoriach wyzwań nadludzkich podejmowanych na mocy Ducha Świętego. Jednym z wniosków wynikających z prowadzonych w monografii analiz prognostycznych jest konieczność przejścia od Kościoła ludowego do Kościoła wyboru. Reformowany Kościół katolicki powinien zmierzać do ożywienia wiary, nadziei i miłości oraz nawrócenia na Ewangelię.

W zakończeniu Autor zawarł konstatacje dotyczące niższego poziomu zaawansowania procesów modernizacji społecznej w Polsce w porównaniu z krajami Europy Zachodniej, co pomimo nieuchronnego procesu sekularyzacji sprzyja utrzymywaniu się stosunkowo wysokiego poziomu religijności i więzi z Kościołem katolickim. J. Mariański wysuwa ostrożne wnioski dotyczące przyszłości kapitału religijnego w Polsce pomimo uznawania naszego kraju za wyjątkowy pod względem religijności w sensie socjologicznym. Wysokie wskaźniki deklaracji wiary i praktyk religijnych Polaków nie uchronią ich od ulegania wolności wyboru form religijności, skutkującej selektywną, „płynną” religijnością, utratą masowości przejawów religijności, religijnością niezapśredniczoną przez instytucję Kościoła, „wielokościelnością” lub przyspieszaniem procesu sekularyzacji. Autor zwraca także uwagę na możliwość pełnienia przez Polskę misji wobec krajów Europy Zachodniej, w których proces sekularyzacji przebiega w szybszym tempie. Kończąc monografię słowami kardynała Josepha Ratzingera, przytacza refleksję o decydującej roli, zakorzenienia wiary u katolików głęboko wierzących i żyjących według prawd tej wiary, w ugruntowaniu trwałości Kościoła w społeczeństwie przyszłości.

Pomimo licznych publikacji z zakresu socjologii religii, zarówno na poziomie teoretycznym, jak i przytaczających wyniki badań empirycznych, recenzowana monografia posiada dużą wartość poznawczą jako studium integrujące walory diagnostyczne i prognostyczne, odnoszące się do nieuchronnych przemian instytucji Kościoła katolickiego, praktyk wiernych świadczących o ich religijności, pojawiania się nowych ruchów religijnych oraz odmian duchowości.